

ΝΕΥΣΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Τεύχος 8. Καλοκαίρι 1999

8

ΧΑΡΗΣ ΧΡΟΝΗΣ: *Ιστορικισμός και εξωτερικός κόσμος*

Ι.Γ. ΔΕΛΛΗΣ: *Νευτώνειες επιδράσεις στη σκέψη του Ευγενίου Βουλγάρεως.
(Μεθοδολογικές και οντολογικές προϋποθέσεις ερμηνείας της φύσης)*

Θ. ΤΖΑΒΑΡΑΣ: *Ο Bergson και η γαλλική νευροψυχιατρική παράδοση*

Γ.Π. ΣΤΑΜΟΥ, Α.Α. ΜΑΡΟΥΓΚΑ, Κ.Ι. ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ: *Η εξελικτική ηθική
και το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο κοινωνικών αντιλήψεων*

ΝΙΚΟΣ ΨΑΡΡΟΣ: *Αποτελεί η έννοια του μορίου
συνδετικό κρίκο ανάμεσα στις επιστήμες;*

Α. ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟΣ: *Η καρτεσιανή μέθοδος έρευνας*

Δ. ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ: *Η εξέλιξη του εξαλειπτικού υλισμού*

Α.Μ. ΚΟΥΡΝΙΑΤΗ: *Η σκηνογραφία ως κλάδος της Οπτικής*

Π. ΠΑΤΗΝΙΩΤΗΣ: *Όταν ο Ευγένιος Βουλγάρεως
προλογίζει τον Θεόφιλο Κορυθαλλέα*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΜΕΥΣΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Τεύχος 8. Καλοκαίρι 1999

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Διονύσιος Α. Αναπολιτάνος
Κώστας Γαβρόγλου
Πέτρος Α. Γέμτος
Γιώργος Γκουνταρούλης †
Δημήτρης Διαλέτης
Κώστας Β. Κρμπάς
Αριστείδης Μπαλτάς
Ευθύμιος Νικολαΐδης
Γιώργος Παπαγούνος

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Γιάννης Χριστιανίδης

ΕΚΔΟΤΗΣ

"ΝΕΦΕΛΗ", Ασκληπιού 6
Αθήνα 106 80
τηλ. 3607744, fax: 3623093

ΔΙΑΘΕΣΗ

ΝΕΦΕΛΗ Ασκληπιού 6
Αθήνα 106 80, τηλ. 3607744
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΒΛΙΟΥ,
Λαοσάνη 3, τηλ. 237463

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΓΙΑ 2 ΤΕΥΧΗ

Εσωτερικού: 6.000 δρχ.
Εξωτερικού: \$ 50

Τα εμβάσματα αποστέλλονται:

Ι: Δουβίτσας, Ασκληπιού 6.
Αθήνα 106 80, τηλ. 3607744

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΧΑΡΗΣ ΧΡΟΝΗΣ: <i>Ιστορικισμός και εξωτε- ρικός κόσμος</i>	3
Ι. Γ. ΔΕΛΛΗΣ: <i>Νευτώνειες επιδράσεις στη σκέψη του Ευγενίου Βουλγάρεως. (Μεθοδο- λογικές και οντολογικές προϋποθέσεις ερμη- νείας της φύσης)</i>	31
Θ. ΤΖΑΒΑΡΑΣ: <i>Ο Bergson και η γαλλική νευροψυχιατρική παράδοση</i>	55
Γ. Π. ΣΤΑΜΟΥ, Α. Α. ΜΑΡΟΥΓΚΑ, Κ. Ι. ΚΟΡ- ΦΙΑΤΗΣ: <i>Η εξελικτική ηθική και το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο κοινωνικών αντι- λήψεων</i>	71
ΝΙΚΟΣ ΨΑΡΡΟΣ: <i>Αποτελεί η έννοια του μο- ρίου συνδετικό κρίκο ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες;</i>	95
Α. ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟΣ: <i>Η καρτεσιανή μέθοδος έρευνας</i>	109
Δ. ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ: <i>Η εξάλειψη του εξαλει- πτικού υλισμού</i>	143
Α. Μ. ΚΟΥΡΝΙΑΤΗ: <i>Η σκηνογραφία ως κλάδος της Οπτικής</i>	157
Π. ΠΑΤΗΝΙΩΤΗΣ: <i>Όταν ο Ευγένιος Βούλ- γαρης προλογίζει τον Θεόφιλο Κορυδαλ- λέα</i>	171
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ	
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ: <i>Η Ποιη- τική του Ποσειδωνίου από την Απόμεια (Ε. Ν. ΡΟΥΣΣΟΣ)</i>	179
D.A. ANAPOLITANOS: <i>Leibniz: Representa- tion, Continuity and Spatiotemporal (Σ. ΨΥΛΛΟΣ)</i>	187
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ	191

NEUSIS

JOURNAL FOR THE HISTORY AND PHILOSOPHY
OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
Number 8, Summer 1998

EDITORIAL COMMITTEE

Dionysios A. Anapolitanos
Aristides Baltas
Dimitrios Dialektis
Kostas Gavroglu
Petros A. Gemtos
Yorgos Goudaroulis †
Costas B. Krimbas
Efthymios Nicolaidis
Georgios Papagounos

SECRETARIAL OF THE EDITORIAL COMMITTEE

Jean Christianidis

PUBLISHER

NEFELI Publications
6, Asclipiou Str., Athens 106 80
tel.: (01) 3607744
Fax: (01) 3623093

DISTRIBUTION: 6, Asclipiou Str.
Athens 106 80. Tel. (01) 36007744
THESSALONIKI: BOOK CENTER
3, Lassani Str. Tel. (031) 237463

SUBSCRIPTION: Annual subscription
rate \$ 50
Orders, which must be accompanied
by payment, should be sent to the
publisher.

CONTENTS

CHARIS CHRONIS: <i>Historicism and Outer World</i>	3
I.G. DELLIS: <i>Newtonian influences on Eugenios Voulgaris' Thought. (Methodological and Ontological Presumptions for the interpretation of Nature)</i>	31
ATHANASE TZAVARAS: <i>Bergson and the French Neuropsychiatric tradition</i>	55
G.P. STAMOU, A.A. MAROUGA, K.I. KORFIATIS: <i>Evolutionary ethics and the social conception of neoliberalism</i>	71
NIKOS PSARROS: <i>Is the concept of molecule a common link between the natural sciences?</i>	95
A. RAFTOPOULOS: <i>Descartes' methodology</i>	109
D. NIKOLINAKOS: <i>The Elimination of Eliminative Materialism</i>	143
A.M. KOYRNIATI: <i>Scenography as an Optical Science</i>	157
M. PATINIOTIS: <i>When Eugenios Voulgaris prefaces Theofillos Korydalleas</i>	171
BOOK REVIEWS	
ALEXANDROS KESSISOGLOU: <i>The Poetics of Posidonius of Apameia</i> (E.N. ROUSOS).....	179
D.A. ANAPOLITANOS: <i>Leibniz: Representation, Continuity and Spatiotemporal</i> (S. PSILLOS).....	187
SUMMARIES.....	191

ΟΤΑΝ Ο ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ ΠΡΟΛΟΓΙΖΕΙ ΤΟΝ ΘΕΟΦΙΛΟ ΚΟΡΥΔΑΛΛΕΑ

(Πρόδρομη ανακοίνωση)

του Μανώλη Πατηνιώτη*

Το 1779 τυπώνεται για πρώτη φορά το έργο του Θεόφιλου Κορυδαλλέα (1570-1646) *Εἰσόδος Φυσικῆς Ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην*. Η έκδοση χορηγείται από τον αρχιεπίσκοπο Νέας Ιουστινιανῆς και πάσης Κύπρου, Χρῦσανθο (ὅπως αναφέρεται στο εξώφυλλο) καθώς και από τον μητροπολίτη Πάφου, Παναρέτο (σελ. η').¹ Επιμελητής της έκδοσης, ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός ο Κουριοκουρίνης († περ. 1803)², στον οποίο συνήθως αποδίδεται και το προοίμιο του έργου, υπό τον τίτλο «Προθεωρία ἐκ παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἐρανισθεῖσα»³. Η «Προθεωρία» είναι ένα

* Ο ΜΑΝΩΛΗΣ ΠΑΤΗΝΙΩΤΗΣ είναι υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης.

Ακόμα και μια «πρόδρομη ανακοίνωση» χρειάζεται ενθάρρυνση για να γραφτεί. Πολύ περισσότερο όταν αναφέρεται σε ένα τόσο ιδιόμορφο θέμα, ὅπως συμβαίνει με το παρόν κείμενο. Θα ήθελα, ως εκ τούτου, να ευχαριστήσω τους καθηγητές Άλκη Αγγέλου και Κώστα Γαβρόγλου για τη βοήθεια, τις απείρως χρήσιμες υποδείξεις και, φυσικά, την ενθάρρυνση που μου παρείχαν. Εξυπακούεται ὅτι οι τυχόν αδυναμίες και ατέλειες του κειμένου βαραινουν αποκλειστικά ἐμένα. Ακόμα πιο πολύ με βαραινει, ὅμως, η ευθύνη να οδηγήσω τις υποθέσεις που εκτίθενται ἐδῶ ως τις ἐσχάτες συνέπειές τους.

1. Η *Εἰσόδος Φυσικῆς Ἀκροάσεως* εμφανίζεται ως «τόμος πρώτος». Ο «δεύτερος τόμος» είναι τα σχόλια του Κορυδαλλέα στο *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς του Αριστοτέλη*, που τυπώνεται στη Βενετία ένα χρόνο αργότερα, δηλαδή το 1780. Οι συντελεστές της έκδοσης (χορηγοὶ και επιμελητής) παραμένουν οι ἴδιοι και στο δεύτερο τόμο.

2. Για τα βιογραφικά του αρχιμανδρίτη Κυπριανού βλ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Κ. ΠΕΡΑΙΚΗΣ, *Η Μονή Κύκκου, ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός και ο Τυπογράφος Μιχαήλ Γλυκῆς*, Κέντρο Μελετῶν Ἱεράς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 1989. Πληροφορίες για τον αρχιμανδρίτη Κυπριανό και τη συμμετοχή του στην πνευματικὴ κίνηση της Κύπρου περιέχονται, επίσης, και σε παλαιότερες εργασίες, ὅπως: ΛΟΪΖΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ ἑλληνικά γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Λευκωσία 1930, τ. Β', σελ. 111-117 και Γ. ΚΟΛΛΙΑΣ, «Οἱ φιλελεύθερες ιδέες του αρχιμανδρίτη Κυπριανού», *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος*, Αθήνα 1935, σελ. 229-238.

3. Βλ., ἐνδεικτικᾶς: CLÉOBULE TSOURLKAS, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*, δεύτερη έκδοση (αναθεωρημένη), Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 98-99.

εξαιρετικά ενδιαφέρον όσο και ιδιόμορφο κείμενο. Εκτείνεται από τη σελίδα γ' έως τη σελίδα η' του βιβλίου, ενώ τα σχόλια του Κορυδαλλέα στα οκτώ βιβλία της *Εισόδου Φυσικής Ἀκροάσεως* του Αριστοτέλη αποτελούν το κύριο μέρος του έργου και καταλαμβάνουν 648 σελίδες. Το ξεχωριστό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η «Προθεωρία» πηγάζει από το «νεωτερικό» περιεχόμενό της, το οποίο πιστοποιείται από τις αναφορές στον Descartes, τον Malebranche, τον Gassendi, τον Leibniz, τον Wolff και, κυρίως, από την έμφαση που δίνει στην ατομική θεωρία του Νεύτωνα. Η ιδιομορφία της έγκειται, προφανώς, στη θέση που επέχει ως προλογικό κείμενο σε μια έκδοση του Κορυδαλλέα.

Μια προσεκτική ανάγνωση αυτού του κειμένου, ωστόσο, οδηγεί σε μια απροσδόκητη διαπίστωση: Ολόκληρο το κείμενο της «Προθεωρίας» της *Εισόδου Φυσικής Ἀκροάσεως* κατ' Ἀριστοτέλην του Κορυδαλλέα προέρχεται από την εισαγωγή και τα τρία πρώτα κεφάλαια του έργου του Βούλγαρη *Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις* που εκδόθηκε στη Βιέννη το 1805! Η ομοιότητα μεταξύ των δύο κειμένων δεν είναι μόνο νοηματική ούτε μόνο δομική. Είναι και λεκτική. Στην περίπτωση της «Προθεωρίας», βέβαια, έχουμε ένα πυκνό κείμενο 6 σελίδων, ενώ στην περίπτωση του Βούλγαρη έχουμε ένα εκτενές φιλοσοφικό δοκίμιο περί των αρχών της φυσικής φιλοσοφίας, που καταλαμβάνει 39 σελίδες. Μολονότι, όμως, το κείμενο του Βούλγαρη είναι πολύ πιο εκτεταμένο, δεν υπάρχει σχεδόν ούτε μία πρόταση της «Προθεωρίας» που να μην περιλαμβάνεται με τις ίδιες λέξεις και με την ίδια διάταξη σ' αυτό. Μοναδική, ίσως, εξαίρεση αποτελούν οι τελευταίες προτάσεις του κειμένου της «Προθεωρίας», που αναφέρονται στη συμβολή του Κορυδαλλέα στην παιδεία του γένους και στη σκοπιμότητα της έκδοσης των σχολίων του στα οκτώ βιβλία της *Εισόδου Φυσικής Ἀκροάσεως* του Αριστοτέλη.

Οι ομοιότητες μεταξύ των δύο κειμένων αρχίζουν από την εισαγωγική ενότητα «Τις ἐν τῇ Φυσικῇ ὁ τρόπος τῆς θεωρίας, καὶ διαλήψεως» των *Ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις* και φτάνουν μέχρι το τρίτο κεφάλαιο, που επιγράφεται «Περὶ ἀρχῶν τοῦ φυσικοῦ Σώματος». Η «Προθεωρία» περιλαμβάνει όλες τις θέσεις που απαντούν στο κείμενο του Βούλγαρη, διατυπωμένες με τις ίδιες ακριβώς λέξεις και με την ίδια σειρά. Εκείνο που κυρίως απουσιάζει, σε σύγκριση με τα *Ἀρέσκοντα*, είναι η διεξοδική αιτιολόγηση αυτών των θέσεων καθώς και η εξαντλητική κριτική των θεωριών

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΣ, *Οι θετικές επιστήμες στον ελληνικό χώρο (15^{ος}-19^{ος} αιώνας)*, Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1991, σελ. 212, 216, 220, 223· επίσης, ΝΙΚΟΣ ΨΗΜΜΕΝΟΣ, «Η ἔκ παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἐρασιθεῖσα» προθεωρία της *Ἐισόδου Φυσικῆς ἀκροάσεως* του Θεοφίλου Κορυδαλέως» στο *Οι επιστήμες στον Ελληνικό χώρο*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ-Τροχαλία, Αθήνα 1997, σελ. 143-147.

διαφόρων παλαιών και νεότερων φιλοσόφων, που εξετάζονται σε κάθε ενότητα. Δευτερευόντως, απουσιάζουν οι υποσημειώσεις οι οποίες δηλώνουν την προέλευση των απόψεων που σχολιάζονται σε διάφορα σημεία του κειμένου.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις οδηγούν, συνεπώς, σε δύο ακραίες υποθέσεις: Είτε το κείμενο της «Προθεωρίας» γράφτηκε από τον Κυπριανό (ή από κάποιο τρίτο πρόσωπο) και, αργότερα, αντιγράφηκε από τον Βούλγαρη, ο οποίος το εμπλούτισε με υποσημειώσεις και πρόσθετα σχόλια· είτε το κείμενο των *Ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις* — που δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τυπώθηκε το 1805 — ήταν ήδη γραμμένο πριν από το 1779 και ο Κυπριανός το χρησιμοποίησε ως βάση για τη σύνταξη της «Προθεωρίας». Η πρώτη εκδοχή, όμως, είναι σχεδόν απίθανη. Στα *Ἀρέσκοντα* υπάρχουν υποσημειώσεις που είναι αδύνατο να έχουν προστεθεί εκ των υστέρων και να μαντεύουν την προέλευση των διαφόρων απόψεων που ανέπτυξε ο συγγραφέας, σε περίπτωση που αυτός δεν ήταν ο ίδιος ο Βούλγαρης. Επίσης, ο ενδεχόμενος εμπλουτισμός εκ μέρους του Βούλγαρη με σχόλια και κριτικές παρατηρήσεις είναι τόσο οργανικά δεμένοι με το υπόλοιπο κείμενο, που καθιστά πολύ πιθανότερη την εκδοχή να προήλθε η «Προθεωρία» από την επιλογή αποσπασμάτων ενός εκτενέστερου κειμένου, παρά να προέκυψε το κείμενο του Βούλγαρη από την προσθήκη πρόσθετου σχολιασμού σε ένα συντομότερο. Επιπλέον, σε ένα τουλάχιστον σημείο της «Προθεωρίας» συναντάμε μια διατύπωση η οποία μένει νοηματικά μετέωρη· η διατύπωση αυτή προήλθε, εμφανέστατα, από την παράλειψη του συλλογισμού που την αιτιολογεί, συλλογισμός ο οποίος, όμως, αναπτύσσεται εκτενώς στο κείμενο του Βούλγαρη.⁴

Η εντύπωση που αποκομίζει, επομένως, ο αναγνώστης που θα κάνει τη σύγκριση των δύο κειμένων είναι ότι η «Προθεωρία» προήλθε από σύμπτυξη του αντίστοιχου κειμένου των *Ἀρεσκόντων* με την παράλειψη ενδιαμέσων αποσπασμάτων, δίχως όμως αυτό να μεταβάλλει τη δομή ή τη μορφολογία των χωρίων που διατηρήθηκαν στο κείμενο της «Προθεωρίας». Οι κατά τόπους λεκτικές τροποποιήσεις έγιναν, κυρίως, για την εξομάλυνση των ασυνχειών που προέκυψαν από την παράλειψη αυτών των αποσπασμάτων.

Αν ευσταθεί, όμως, η υπόθεση ότι το κείμενο της «Προθεωρίας» προήλθε από συντόμηση ενός εκτενέστερου κειμένου, το οποίο θα πρέπει να ήταν ταυτόσημο με τα εισαγωγικά κεφάλαια των *Ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις*, τίθεται το ερώτημα της προέλευσης αυτού του κειμένου. Το ότι το κείμενο των *Ἀρεσκόντων* είναι γραμμένο εξ ολοκλήρου

4. Σελ. ε' της «Προθεωρίας» και σελ. 8 των *Ἀρεσκόντων*. Στο σημείο αυτό αποδεικνύεται ότι η ύπαρξη αισθητηριακών προσβολών προϋποθέτει, αναγκαστικά, την αντικειμενική ύπαρξη των φυσικών σωμάτων.

από τον Ευγένιο Βούλγαρη αποτελεί γεγονός που δεν έχουμε κανένα λόγο να αμφισβητήσουμε.⁵ Αλλά, καθώς ο Βούλγαρης θεωρείται από όλους τους μελετητές ο άνθρωπος που εγκαινίασε την αποφασιστική ρήξη με τον κορυδαλλισμό, η εμπλοκή του στο πρόβλημα θέτει σοβαρά ερωτήματα που υπερβαίνουν κατά πολύ την απλή αναζήτηση του κειμένου-πηγή. Είναι, βεβαίως, προφανές ότι πρέπει να αποσαφηνιστούν τα διάφορα φιλολογικά προβλήματα που σχετίζονται με την προέλευση της «Προθεωρίας» και την ταυτότητα του κειμένου-πηγή. Αυτό, όμως, που κατά κύριο λόγο μας ενδιαφέρει εδώ, είναι να εξετάσουμε ποια είναι τα νέα ζητήματα που ανακύπτουν από τις παραπάνω διαπιστώσεις και πόσο αυτά μας βοηθούν να απαντήσουμε σε ήδη διατυπωμένα ερωτήματα στο πλαίσιο της προβληματικής μας στην ιστορία των επιστημών.⁶ Θα επιχειρήσουμε να θέσουμε ορισμένα από αυτά τα ζητήματα, η πραγμάτευση των οποίων θα αποτελέσει αντικείμενο εκτενέστερης εργασίας.

Πώς έφτασε το κείμενο του Βούλγαρη στον επιμελητή της έκδοσης του Κορυδαλλέα; Πώς πήρε τη μορφή με την οποία εμφανίζεται στην *Εἴσοδο Φυσικῆς Ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην*; Γιατί επελέγη ένα κείμενο του Βούλγαρη για να προλογίσει την έκδοση ενός έργου του Κορυδαλλέα; Τι συμπέρασμα συνάγεται, για τους προσανατολισμούς των ανθρώπων που πήραν την πρωτοβουλία αυτής της έκδοσης, από την επιλογή ενός κειμένου του Βούλγαρη για τη σύνταξη της «Προθεωρίας»; Ήταν εν γνώσει του Βούλγαρη η χρήση του κειμένου του στη συγκεκριμένη έκδοση και αν ναι, σηματοδοτεί αυτό μια ορισμένη στάση του στο θέμα του νεοαριστοτελισμού; Δημιουργεί το κείμενο της «Προθεωρίας» το πλαίσιο για μια εναλλακτική ανάγνωση του Κορυδαλλέα;

Η έρευνα που αφορά το φιλολογικό μέρος θα πρέπει να κινηθεί στο χώρο των σωζόμενων χειρογράφων του 18ου αιώνα. Η πληροφορία που

5. Πρέπει, ωστόσο, να λάβουμε υπ' όψιν δύο πληροφορίες οι οποίες ενδέχεται να φωτίσουν την περαιτέρω έρευνα: Το έργο δεν αναφέρεται στον ιδιόχειρο κατάλογο των έργων του Βούλγαρη που συνέταξε ο ίδιος περί το έτος 1804. Βλ. STEPHEN K. BATALDEN, «Notes from a Leningrad manuscript: Eugenios Voulgaris' autograph list of his own works», *Ο Ερανιστής*, 13, 1976, 1-22. Επίσης, ο Κούμας αναφέρει στην *Ιστορία τῶν Ἀνθρωπίνων Πράξεων* ότι ο Βούλγαρης, το 1791, απαντώντας σε επιστολή του Ανδρέα Κωνσταντινίδη με την οποία εκείνος του ζητούσε την άδεια να τυπώσει τα έργα του, δηλώνει ότι θεωρεί *Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις «καί τινά ἄλλα συνερανίσματά του... ἀνάξια τύπων»*. Βλ. Κ. Μ. ΚΟΥΜΑΣ, *Ιστορία τῶν Ἀνθρωπίνων Πράξεων*, Βιέννη 1832, τόμος ΙΒ', σελ. 563, σημ. 2.

6. Βλ. σχετικά: Κ. ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ, Μ. ΠΑΤΗΝΙΩΤΗΣ, «Η ρήξη που δεν έγινε: Επιστήμες και αρχαία ελληνική σκέψη στον ελλαδικό χώρο κατά το 18ο αιώνα», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 64, Δεκέμβριος 1997, 88-92· επίσης, D. DIALETIS, K. GAVROGLU, M. PATINIOTIS, «Sciences in the Greek Speaking Regions during the 17th and 18th Centuries. The process of appropriation and the dynamics of reception and resistance», στο *The Sciences in the European Periphery During the Enlightenment*, edited by Kostas Gavroglu, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1999, 41-71.

παίρνουμε από τους υπάρχοντες καταλόγους χειρογράφων είναι ότι το μοναδικό σωζόμενο χειρόγραφο των *Ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις* φέρει χρονολογία 1818· είναι, δηλαδή, μεταγενέστερο της έντυπης έκδοσης του έργου. Από την άλλη, έχουμε έναν εξαιρετικά μεγάλο αριθμό καταγεγραμμένων χειρογράφων της *Εἰσόδου Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, τα οποία εμφανίζονται στον ελλαδικό χώρο λίγο μετά το 1630 και συνεχίζουν να κυκλοφορούν και να αντιγράφονται μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα.⁷ Το σύνολο αυτού του υλικού, καθώς και ένας αριθμός αταύτιστων χειρογράφων με συναφές περιεχόμενο, πρέπει να αποτελέσει τη βάση για μια διεξοδική έρευνα που θα επιχειρήσει να εντοπίσει τις πιθανές σχέσεις μεταξύ των δύο κειμένων. Όπως συμβαίνει πολύ συχνά, όταν ξέρουμε τι είναι αυτό που ψάχνουμε είναι και ευκολότερο να το εντοπίσουμε. Παράλληλα, θα πρέπει να αναζητηθούν οι σχέσεις μεταξύ αρχιμανδρίτη Κυπριανού και Ευγένιου Βούλγαρη, οι οποίες ενδέχεται να φωτίσουν την αλληλουχία των συμβάντων που οδήγησαν στην εκλογή του συγκεκριμένου κειμένου για τον πρόλογο της *Εἰσόδου Φυσικῆς Ἀκροάσεως* του Κορυδαλλέα. Ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός υπήρξε δραστήριος λόγιος και επιμελήθηκε πολλές ελληνικές εκδόσεις κατά το διάστημα 1777-1794 στη Βενετία. Δεν είναι, όμως, το ίδιο πρόσωπο με το στενό φίλο και συνεργάτη του Βούλγαρη στην Αθωνιάδα, Κυπριανό († 1787), ο οποίος εχρίσθη πατριάρχης Αλεξανδρείας το 1766 και παρέμεινε στο αξίωμά του μέχρι το 1783⁸.

Πέρα από τα ερωτήματα που αφορούν το πιο «τεχνικό» μέρος του προβλήματος, ανακύπτουν και μια σειρά ερωτημάτων που συνδέονται με το περιεχόμενο των δύο κειμένων και με τις σχέσεις των φιλοσοφικών ρευμάτων που διαπερνούσαν, την εποχή εκείνη, τον ελλαδικό χώρο.

Είναι γνωστό ότι η κορυδαλλική διδασκαλία, με τη στήριξη που της πρόσφερε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αποτέλεσε τον κορμό της πνευματικής δραστηριότητας των ελλήνων λογίων για διάστημα μεγαλύτερο από ενάμιση αιώνα. Η *Εἰσόδος Φυσικῆς Ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην*

7. ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΣ, *Οι επιστήμες στην Τουρκοκρατία (τόμος Β', Οι Επιστήμες της Φύσης)*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1993. Το ίδιο συμπέρασμα συνάγεται και από έρευνα στον ηλεκτρονικό κατάλογο χειρογράφων, που έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο του προγράμματος *Ελληνομνημίων (Ψηφιακή βιβλιοθήκη φιλοσοφικών και επιστημονικών βιβλίων και χειρογράφων 1600-1821)* του Τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης, με υπεύθυνη την κα Ελένη Αντζουλάτου.

8. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΑΘΑΣ, *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων... (1453-1821)*, Αθήνα 1868, σελ. 512-513· επίσης, ΛΟΪΖΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *ό.π.*, σελ. 117-120. Για τη θερμή σχέση του Βούλγαρη με αυτό τον Κυπριανό βλ. ΑΛΚΗΣ ΑΓΓΕΛΟΥ, «Το χρονικό της Αθωνιάδας» στον τόμο *Ἐν Φώταις*, Ἐρμής, Αθήνα 1988, σελ. 111-132.

αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα φιλοσοφικά και εκπαιδευτικά συγγράμματα αυτής της παράδοσης και κυκλοφορεί, σε χειρόγραφη μορφή, όλο αυτό το διάστημα. Πώς ερμηνεύεται, όμως, το γεγονός ότι τη στιγμή, ακριβώς, που η «νεωτερική φιλοσοφία» εισβάλλει επιθετικά στην πνευματική ζωή του τόπου και που, γι' αυτό το λόγο, θα περίμενε κανείς μια οπισθοχώρηση της προγενέστερης φιλοσοφικής παράδοσης, τα έργα του Κορυδαλλέα εμφανίζονται πανηγυρικά σε έντυπη μορφή; Είναι πολύ πιθανό ότι οι Κύπριοι λόγιοι που προβαίνουν στην έκδοση του Κορυδαλλέα υλοποιούν ένα συγκεκριμένο εκδοτικό πρόγραμμα. Το 1779 εκδίδουν την *Εἰσοδο Φυσικῆς Ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην* ένα χρόνο αργότερα εκδίδουν το *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς κατ' Ἀριστοτέλην*. Στην ίδια σειρά, όμως, τυπώνεται το 1788 και η *Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς Νήσου Κύπρου*, γραμμένη από τον ίδιο τον αρχιμανδρίτη Κυπριανό που επιμελήθηκε τις δύο προηγούμενες εκδόσεις. Θα πρέπει, λοιπόν, να διερευνηθεί ποιοι είναι οι στόχοι αυτού του εκδοτικού προγράμματος και ποιες ανάγκες έρχονται να καλύψουν.

Από την άλλη πλευρά, έργα όπως *Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις του Βούλγαρη* και τα *Στοιχεῖα Φυσικῆς* (Λειψία 1766) του Θεοτόκη σηματοδοτούν, σύμφωνα με την τρέχουσα ιστοριογραφία, τη ρήξη με την κορυδαλλική παράδοση. Πώς είναι δυνατόν, λοιπόν, στην εισαγωγή μιας έκδοσης του Κορυδαλλέα να συναντάμε ένα κείμενο ταυτόσημο με τα πρώτα κεφάλαια των *Ἀρεσκόντων*; Ο ισχυρισμός ότι η «Προθεωρία» είναι ένα «νεωτερικό» κείμενο που στοχεύει στον εξωραϊσμό της έκδοσης του Κορυδαλλέα⁹ δεν μας βοηθάει να απαντήσουμε τα ερωτήματα που τίθενται στο πλαίσιο της προβληματικής μας στην ιστορία των επιστημών. Αντίθετα, θα ήταν πολύ περισσότερο παραγωγικό να ερευνήσουμε τις μορφές επιβίωσης του νεοαριστοτελισμού στα τέλη του 18ου αιώνα και τις βαθύτερες σχέσεις ανάμεσα στο έργο των ανανεωτών λογίων της περιόδου με την προγενέστερη φιλοσοφική παράδοση. Η συστηματική μελέτη του έργου του Ευγένιου Βούλγαρη και του Νικηφόρου Θεοτόκη οδηγεί σε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα υπόθεση: Οι επιτεύξεις της νεότερης φυσικής φιλοσοφίας δεν προσλαμβάνονται από αυτούς τους λογίους ως ρήξη με την αρχαιότητα, αλλά αφομοιώνονται δημιουργικά σε ένα πλαίσιο καταστατικών και οντολογικών αρχών, οι οποίες απορρέουν από τη νεοαριστοτελική παράδοση. Από αυτή την άποψη, το κείμενο της «Προθεωρίας» και η ενδεχόμενη εμπλοκή του Βούλγαρη σ' αυτό αποτελούν ένα σημαντικό και, ίσως, μοναδικό στην καθαρότητά του τεκμήριο των φυσικών και πνευματικών σχέσεων μεταξύ των δύο παραδόσεων.

⁹ ΝΙΚΟΣ ΨΗΜΜΕΝΟΣ, ό.π., σελ. 146-147

Η επανεξέταση των προβλημάτων που σχετίζονται με τις νεοαριστοτελικές επιδιώξεις κατά τον όψιμο 18ο αιώνα είναι πιθανό ότι θα φέρει στο φως ορισμένα πολύ ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά της διαδικασίας μέσω της οποίας οι έλληνες λόγιοι ιδιοποιούνται τη νεότερη φυσική φιλοσοφία και οδηγούνται στην παραγωγή ενός πρωτότυπου επιστημονικού λόγου που αντανακλά το πλέγμα των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων του πνευματικού τους χώρου.¹⁰

10. Για τη σκιαγράφηση ενός ιστοριογραφικού σχήματος που θα επικεντρώνεται στην παραγωγική ιδιοποίηση των επιστημονικών ιδεών εκ μέρους των ελλήνων λογίων του 18ου αιώνα βλ. Κ. ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ, «Οι επιστήμες στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό και προβλήματα ερμηνείας τους», *Νεύσις*, 3, 1995, 75-86· επίσης, Κ. ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ, Μ. ΠΑΤΗΝΙΩΤΗΣ, «Η ρήξη που δεν έγινε...» και Δ. ΔΙΑΛΕΤΙΣ, Κ. ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ, Μ. ΠΑΤΗΝΙΩΤΗΣ, «Sciences in the Greek Speaking Regions...», ό.π.